

Manifestations of Adonis's vision of socialist humanism in the poem collection "*Leaves in the Wind*"

Mina Mehrafarin,¹ PhD student of Persian language and literature, University of Guilan, Rasht, Iran

Ali Safaie Sangari, Professor of Persian language and literature, University of Guilan, Rasht, Iran

Received: 07-08-2024

Accepted: 14-03-2025

Introduction: Humanism is a system of thought and belief that pays attention to human needs and seeks their solutions through human reason instead of faith in God. The term humanism, or attachment to issues related to mankind, was popularized in Europe in the 19th century and was called a thought that emphasizes the inherent capabilities of man. This thought was opposed to the thoughts of medieval Christians. Humanists considered man as a masterpiece of nature and believed that man is the source and manifestation of countless moral, spiritual and physical capabilities and talents. Socialism is also a set of political, social and economic ideas based on the belief that every person has equal rights to social values and strives to create a social order based on universal cohesion. These definitions lead a critic's mind to the attitude that man, as a conscious part of the global society, uses language to express his thoughts, to communicate with other parts of this complex, and to connect with a higher version of himself. In fact, various philosophical schools of thought have found a place to multiply and expand their ideologies in the field of literature. Humanism and socialism each focus more and more on the word human and the position it has in the world and the impact it has on it or receives from it. So, there are three basic words to deal with, language, world and human. This research deals with how the trinity of language, the world, and man is manifested in Adonis's poem collection *Leaves in the Wind*.

Methodology: This research was carried out using a descriptive-analytical method, and content criticism was done with a structuralism approach and attention paid to the role of some words in the context of the text in relation to the entire poems in the collection *Leaves in the Wind*. The coherence and connection of the components of Adonis's poems is such that it guides the critic with a holistic approach to a point beyond the common culture and linguistic components of the society, helping to find the hidden thought behind the work.

Discussion: According to George Yule, in a linguistic community that has a specific cultural-social identity, there is a kind of relationship between proper names and the objects that are linked to them based on custom. In these cases, the message is more than the words that are spoken. Of course, referential expressions are also helpful in identifying the speaker's intended examples. Every sentence that comes out of a person's mouth expresses the type of relationship he has with something or someone in his world and the value-meaning position of that relationship. Each value-

¹ Corresponding Author Email: minamehrafarin@yahoo.com

semantic position has a language in harmony with it, and each word takes on an inner value-sense load according to its position. In this situation, language is no longer the only means of communication, but the world of objects with phonetic and semantic relations. That is, the language itself becomes a separate realm in which the game of new existence takes place, and all creative and verbal games and poetic works take place in this realm.

Adonis believes that what makes our identity is not politics and economy, but the power of cultural creation, or innovation, is what makes the character and identity of nations. According to him, this is the nation's passport to enter the new world. His poems indicate the prosperity of his land by creative and innovative people, looking for a revolution to renew human beings, recreate life, and create a better world.

Conclusion: In the poem collection *Leaves in the Wind*, man has an important position in a conscious way. There is also a lot of emphasis on the freedom, choice and rationality of man and his existence as a history-making creator. This is such that he can set up a revolution with creativity and innovation, rise like a phoenix from the ashes of yesterday's land and destiny, and build a bright tomorrow and an ideal society. In other words, in the realm of Adonis's poetry and thought, man reaches a stage of his existence that can be said to have become a new myth.

Philosophical thoughts of Adonis have been expressed in an intelligent way by using the linguistic connection and association of words and topics such as land, work, child, tomorrow and future, death, life, wisdom, revolution, oppression and freedom from nihilism. According to what has been investigated, analyzed and described, it can be concluded that Adonis's poetry and thoughts in the collection *Leaves in the Wind* is, in a word, a reflection of socialist humanism. This work evokes socialist humanist concepts, including transformative and revolutionary ideas, social commitment, an ideal society, and a future free from violence, with an emphasis on human values and dignity. The research aims to reveal the aspects of these ideological ideas using an analytical-descriptive method for a better understanding and more accurate criticism of the poems in the studied collection. Adonis's socialist humanism in this collection is a democratic and moral worldview that seeks social equality, fighting injustice and oppression, and creating change in the nation and land. It emphasizes the role of the future generation and the workforce in creating change and liberation from old traditions. Also, with philosophy and poetic language in a novel structure, it attempts to present a new image of man and the world. In this regard, considering that this collection was composed during a sensitive period in Lebanon (1956-1960) and regional tensions, the interrelationship between literary developments (both structural and semantic) and socio-political developments is evident in the poems.

Keywords: Adonis, *Leaves in the Wind*, Socialist humanism.

References

- Adonis (1988). *Leaves in the wind*. Beirut: Dar al-Adab Manshurat.
- Adonis. (2015). *leaves in the wind* Translated by Mahbubeh Afshari. Tehran: Nimaj.
- Arab, Abbas. (2003). *Adonis (in the field of contemporary Arab poetry and criticism)*. Mashhad: Ferdowsi University.

Asgari, Naser& Hamidzade, Ali& Abedi,Reza.(2016).»Studying the Mediating Role of Creativity, Innovation and Mental Health in the Effect of Spiritual Intelligence on Individual Performance« Journal of Public Administration.Volume 8, Issue 3.Pp 533-552

Ashouri, Dariush. (2012). Poetry and thought. 7th edition. Tehran: Markaz

BargNeysi, Kazem. (1997). Mahyar Damaschi's songs. Tehran: Karnameh.

Daad, Sima. (2012). Dictionary of literary terms. 6th edition. Tehran: Morvarid

Farzad, Abdul Hossein. (2008). I Come from the Future: A Selection of Adonis Poems. Tehran: Morvarid.

Hajizadeh, Mohammad. (2004). Explanatory culture of nouns. Tehran: Jamehdaran

King, D. B. (2008). Rethinking claims of spiritual intelligence: A definition, model, and measure. Canada: Trent University.

More, Sir Thomas. (2007). Utopia. Trans: Dariush Ashuri, Nader Afshar Naderi. 3rd edition. Tehran: Kharazmi.

Najafi, Abulhasan. (2015). The basics of linguistics and its application in Persian language. Tehran: Niloufar.

Najafi Hajivar, Mehran & Nazari, Ali & Mirzayi Alhosaini, S. Mahmud. (2018). »Investigation Of The Style Maker Components In "Tahavvolat Al-Asheq" Of Adonis« Journal: Arabic Literature, Volume:10, Issue:1, Pp: 37-54

Novak, George. (1401). Humanism and socialism. Trans: Parviz Babaei. 2nd edition. Tehran: Rozamad.

Oxford Advanced Learners Dictionary. (2009).7th edition, 4th printing. England: Oxford University Press

Pouyandeh, Mohammad Jaafar. (2012). An introduction to the sociology of literature. 3rd edition. Isfahan: Naqsh-e-jahan.

Shafiei-Kadkani, Mohammad Reza. (2013). Contemporary Arab poetry. Tehran: Sokhan.

Weber, Marx. (2013). Socialism. Trans: Hessam Hosseinzadeh. Qom: Farda.

Yule, George. (2015). Language usage. Trans: Amuzadeh Mahdiraji, Manouchehar Tawangar. Tehran: Goosheh.

Zohar, D. & Marshall, I. (2000). SQ: Spiritual intelligence, the ultimate intelligence. London: Bloomsbury

Electronic resource

Davis, Tony. humanism Trans: Abbas Mokhbar. Tehran: Markaz.
<https://reader.taaghche.com/lib>

جلوه‌هایی از بینش اومانيسم سوسياليستي آدونيس در مجموعه شعر «أوراق في الريح»

مینا مهرآفرین ، دانشجوی دکترای زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه گیلان، رشت، ایران.
علی صفایی سنگری، استاد گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه گیلان، رشت، ایران.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۵/۱۸ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۲/۲۵

چکیده

آدونیس در میان شاعران عرب، تنها کسی است که به طغیان زبانی به شیوه‌ای ظریف و کوبنده دست‌زده است. در این سنت‌شکنی، فراتر از شعر و هنر، کارکرد پیام بیشتر از کلامی است که بر زبان آورده می‌شود و محتوای اجتماعی مقدم بر صورت است. در موازین نقد آدونیس، همانند سایر مدرنیست‌ها، شعر معماری کلمه است و خلق جهانی تازه از راه واژه‌ها و توجه به واژه‌هایی همانند (کودک/ نسل/ انسان، سرزمین/ وطن، فردا/ آینده، کار/ انقلاب) در مجموعه «أوراق في الريح» ضروری است؛ زیرا در مجاورت با یکدیگر و دیگر نشانه‌های استعاره‌ای همچنین نمادهای اسطوره‌ای همچون خورشید، ققنوس و تموز، مفاهیم اومانيسم سوسياليستي از جمله اندیشه‌های تحول‌خواهانه و انقلابی، تعهد اجتماعی، جامعه‌ی آرمانی و آینده‌ای عاری از خشونت را با تأکید بر ارزش‌ها و کرامت انسانی تداعی می‌نمایند. این پژوهش بر آن است تا به شیوه‌ی تحلیلی-توصیفی به‌منظور فهم بهتر و نقد دقیق‌تر اشعار این مجموعه و شناخت اندیشه‌های شاعر در پژوهش‌های آتی، جلوه‌هایی از این تفکرات ایدئولوژیک را آشکار سازد. اومانيسم سوسياليستي آدونیس در این مجموعه نوعی جهان‌بینی دموکراتیک و اخلاقی است که در پی برابرسازی اجتماعی و مبارزه با بی‌عدالتی و ظلم و ستم و ایجاد تحول در ملت و سرزمین بر نقش نسل آینده و نیروی کار در ایجاد تغییر و رهایی از سنت‌های کهنه تأکید می‌کند و با بهره‌گیری از فلسفه و زبان شعر در ساختاری نوآورانه، سعی در ارائه‌ی تصویری جدید از انسان و جهان دارد. از این جهت با توجه به هم‌زمانی سرایش این مجموعه در دوران بحرانی لبنان و تحولات منطقه‌ای، در این اثر می‌توان شاهد ارتباط متقابل تحولات ادبی (هم ساختاری و هم معنایی) با تحولات سیاسی اجتماعی بود.

کلیدواژه‌ها: آدونیس، أوراق في الريح، اومانيسم سوسياليستي، نشانه، نماد.

مقدمه

از آنجا که ادبیات هر سرزمین به‌طور ویژه شعر، بستر مناسبی جهت تبیین اندیشه‌ها و دغدغه‌های اجتماعی و انسانی نویسندگان و شعرا فراهم می‌کند، توجه به دیدگاه‌های فلسفی و نظریه‌های اجتماعی اقتصادی و حتی سیاسی غالب در هر دوره در آثار شاعران می‌تواند در درک رابطه‌ی متقابل تحولات ادبی و هنری با تحولات اجتماعی و سیاسی جوامع مؤثر باشد. در جهان عرب، شاعران معاصر به‌نقد بی‌عدالتی، جنگ‌ها و سرکوب‌های حکومتی پرداخته و بر لزوم احترام به کرامت انسانی و آزادی و نیاز به تغییرات اجتماعی تأکید کرده‌اند. از آن میان علی احمد سعید اسبر (متولد ۱۹۳۰ میلادی) از شاعران برجسته‌ی سوری مقیم فرانسه، زبان‌آورترین نظریه‌پرداز شعر نو عربی است که در سال ۱۹۵۶ میلادی، راهی بیروت شد و پس از برقراری ارتباط جدی با شاعران، به سبب فعالیت‌ها و اظهارنظرهای سیاسی دستگیر شد و یک سال بدون محاکمه در زندان ماند. در سال ۱۹۵۸ میلادی، (هم‌زمان با دوران بحرانی لبنان در نتیجه‌ی تنش‌های سیاسی مذهبی، تهدید جنگ داخلی و دخالت نظامی آمریکا) به تجربیات ارزشمندی در مورد نقد و شعر دست‌یافت که مجموعه شعر "أوراق في الريح"، حاصل آن و در واقع نوعی آغاز به شمار می‌رود (آدونیس، ۱۳۹۵: ۵-۹)؛ مجموعه‌ای که در آن می‌توان تلفیقی از اندیشه‌های اومانيسم و سوسياليستي را همراه با تغییر لحن و ساختار کلاسیک شعر عربی مشاهده کرد. لقب آدونیس، توسط آنتوان سعدا، رهبر حزب ناسیونال سوسیالیست سوریه به او اعطا شده و در صف نخست شاعران نوپرداز (حداثین) قرار دارد. آدونیس، «تنها کسی است که به طغیان زبانی به شیوه‌ای بسیار ظریف و کوبنده دست‌زده و به‌خوبی دریافته است که باید در حوزه‌ی تفکر جهان عرب به کمک زبانی مستقل و حقیقی، زلزله ایجاد کرد» (فرزاد، ۱۳۸۸: ۱۳). وی استادی است دقیق که پیوسته سروده‌های خود را بازنگری و معمولاً آنها را تبدیل به اشعاری کوتاه و فشرده می‌کند. نثر او پراحساس و درعین‌حال شفاف و فشرده است. آدونیس از توان خوبی برای پرداختن عبارت‌های گزنده و تحریک‌آمیز بهره‌مند است (برگ‌نسی، ۱۳۷۷: ۱۴). مرحله‌ی سرایش "أوراق في الريح" از سال ۱۹۵۸ میلادی، که در واقع آغاز سرایش شعر نو توسط او و خروج از دایره‌ی اوزان شعر عربی است، به تعبیر خودش دومین مرحله از سه مرحله دوره‌ی شاعری اوست؛ جایی در میان قصاید اولیه و دیوان اغانی مهیار دمشقی (عرب، ۱۳۸۳: ۱۳).

شفیعی کدکنی، آدونیس را مردی صاحب‌نظر و آگاه می‌داند که در میان ادیبان نسل بعد از جنگ جهانی دوم، هوشیارترین منتقدی است که مرزی برای تجدد نمی‌شناسد؛ تا آنجا که سنت‌شکنی در عقاید او محدود به مسائلی از نوع هنر و شعر نیست و از نظر او در کشورهای

عربی، همه چیز باید از بنیاد درهم ریخته شود؛ ساختمان جامعه، طبقات و حتی خانواده (شفیعی کدکنی، ۱۳۹۳: ۲۰۵-۲۰۶). به عقیده‌ی آدونیس شعر نو و انقلابی به مثابه کار هنری و بنیانی، پیوسته باید پیش‌رونده باشد. قصیده‌ی نو زمانی قابلیت تغییر جهان را دارد که بتواند با نوآوری، پرده‌های سنت را از هم بدرد و شکوه خویش را به نمایش بگذارد؛ آنگاه چیزهایی به خواننده عطا کند که پیش از آن نمی‌شناخته است. به زعم وی شعر جدید، رویایی شورنده بر اسالیب کهن با ماهیتی فراتر از مفاهیم متداول است و باید با موج زمان خود هم‌سو گردد و در عین حال باید جایگزینی زبان تعبیری و بیانی با زبان آفرینش‌گری در ساختار و قالبی نو، خاصیت ذاتی آن باشد (عرب، ۱۳۸۳: ۱۴۶).

هدف از این پژوهش، یافتن جوهر پنهان اشعار این مجموعه، پاسخ به پرسش‌های زیر و تحلیل و بررسی آن‌ها در اندیشه‌ی آدونیس با تکیه بر موتیف‌های اشعار اوست:

۱- آیا کاربرد واژه‌های کار، هوش، نسل، سرزمین و انقلاب در ترکیب‌های شعری آدونیس هدفمند است؟

۲- مظاهر تجلی اندیشه‌های اومانیزم سوسیالیستی در مجموعه "اوراق فی الريح" کدام هستند؟ این رویکرد به بهبود نقد اشعار این مجموعه و شناخت ابعاد تازه‌ای در تفکرات آدونیس در پژوهش‌های آتی یاری خواهد رساند.

پیشینه‌ی پژوهش

تاکنون پژوهش‌های بسیاری در زمینه‌ی اشعار آدونیس چه از جنبه بررسی نظریه‌های نقد ادبی مانند رمانتیسم، نمادپردازی، اسطوره‌گرایی و فمینیسم چه با رویکردهای تطبیقی با شاعران ایرانی همچون شاملو انجام شده؛ اما تاکنون پژوهشی با موضوع و رویکرد این مقاله صورت نگرفته است. به عنوان مثال:

بابک فرزانه و علی علیمحمدی در مقاله‌ی «اسطوره در شعر آدونیس و شاملو» (ادبیات عرفانی و اسطوره‌شناختی، شماره ۲۹: ۱۳۹۱)، ضمن اشاره به اینکه آدونیس و شاملو در گرایش به اسطوره، بیشتر به بازگویی مسائل و مشکلات اجتماعی و سیاسی و بیان حالات و انفعالات نفسانی و مشغله‌های درون ذهنی و فلسفی‌وارشان توجه دارند، خلق اسطوره‌ی «انسان» را تنها ناشی از ذهنیت اسطوره‌ساز شاملو می‌دانند که با اثرپذیری از اندیشه‌ی انسان‌گرایانه‌ی حاکم بر شعر معاصر، به جای روایت‌های گوناگون اسطوره‌ای، دست به اسطوره‌سازی زده است.

مهران نجفی حاجیور و همکاران در مقاله‌ی «بررسی مؤلفه‌های سبک‌ساز در شعر تحولات العاشق آدونیس» (ادب عربی، شماره ۱: ۱۳۹۷) اذعان می‌دارند که آدونیس در "تحولات العاشق" با استفاده از واژگان نشان‌دار به میزان حدود ۶۷٪، به شعر معنا، مفهوم و نشان‌داری خاصی بخشیده که مصادیق رویکردهای ادبیات مدرن و سوررئالیستی بوده و از سوی دیگر با موضوع و درون‌مایه‌ی دینی، عرفانی و اسطوره‌ای شعر همسویی دارد؛ بنابراین استفاده‌ی عامده‌ی آدونیس از واژگانی خاص در چیدمانی منسجم می‌تواند از مؤلفه‌های سبکی او باشد که هر شعر نه تنها خود به تنهایی، بلکه در مجموعه همچون قطعه‌ای از یک پازل، پس از پیوستگی با بقیه اشعار همان مجموعه، ذهن مخاطب را به سوی فلسفه‌ی فکری مشخصی هدایت می‌کند.

عباس گنجعلی و همکاران در مقاله‌ی «جستاری در مکانیزم جبران و فرآیندهای آن در آیین ادبیات آدونیس و شاملو» (زبان و ادبیات عربی، شماره ۲: ۱۳۹۸) پس از بررسی روان‌شناسی فردی دو شاعر، به واکاوی احساس حقارت موجود در ادبیات آن‌ها را در قالب فرآیندهای جابجایی، آرمان‌گرایی و انکار بر مبنای مکتب آمریکایی پرداخته و به این نتیجه رسیده‌اند که دوران کودکی و افت و خیزهای فردی دو شاعر، افزون بر ایجاد ذهنیتی خاص، منجر به پیدایش رویکرد ادبی منحصر به فردی در آنها شده و همین نکته زمینه‌ساز بروز هنجارشکنی‌های ساختاری و معنایی در آثار آنها شده است.

سبیکه اسفندیار و رضا رضایی در مقاله‌ی خود با عنوان «تحلیل عنصر روشنی و تاریکی در اشعار آدونیس با رویکرد عرفانی» (ادبیات عرفانی و اسطوره‌شناختی، شماره ۵۸: ۱۳۹۹) به بررسی این موضوع می‌پردازند که آدونیس تمام مفاهیم متضادی را که در پس روشنی و تاریکی جلوه می‌دهد را به مدد عنصر خاص جنون به نقطه‌ی وحدت می‌کشانند و نیروی جنون را سبب مکاشفه‌ی انسان و در مرتبه‌ی بالاتر، عریانی حقیقت می‌داند.

سیدحسین حسینی و همکاران در مقاله‌ی «مطالعه‌ی انتقادی فلسفه‌ی پست‌مدرنیسم در شعر آدونیس» (لسان مبین، شماره ۴۲: ۱۳۹۹) به این مطلب پرداخته‌اند که آدونیس به سبک پست‌مدرنیسم، زبان را بستر تکوین می‌داند و از آن تعبیر به "گفتمان فرهنگی" می‌کند که هر چیزی در قالب آن شکل می‌گیرد. زبان از نگاه او، وطن، پناهگاه، بستر شناخت و منشأ همه چیز است. آدونیس با جداسازی دال از مدلول، اصل بینهایت‌بودن معانی و آزادی بی‌قید و شرط آفرینش و مرگ مؤلف را مطرح می‌کند که در واقع همان اصل غیاب و مرکززدایی "دریدا" است. همچنین از منظر انفعالات سوررئالیستی و در یک سیر تکاملی پست‌مدرنیستی، عقل مدرن را از حیطه‌ی تجربه‌گرایی می‌رهاند و بر آن می‌شورد؛ او به تأسی از پست‌مدرنیسم، با اعلان مرگ خدا،

دوگانگی‌های ارزشی را انکار می‌کند و هیچ‌گونه نظام ارزشی را به رسمیت نمی‌شناسد. همچنین ادعا می‌شود که آدونیس با به‌کارگیری اندیشه‌ی فلسفی پست‌مدرن، بدون توجه به کارکرد شعر در جوامع اسلامی، شعر نامفهومی را ارائه می‌کند که با زبان، اندیشه و فرهنگ جامعه‌ی عربی اسلامی فاصله دارد.

قاسم عزیزی مراد و رجا أبوعلی در مقاله‌ی «البنیة الشعرية ومقاربة الخطیئة وفق قراءة جدیدة للنظرية الشكلیة قصيدة "حوار" لآدونیس نموذجاً» (بحوث فی اللغة العربیة، شماره ۲۷: ۱۴۰۰)، ساختار قصیده‌ی گفتگوی آدونیس را بر مبنای نظریه‌ی فرمالیسم مورد بررسی قرار داده و اذعان می‌دارند که او به‌جای کپی کلمات گذشته، آنها را با ماهیت و دلالت‌های جدید ابداع می‌کند. شاعر از طریق ساختار زبانی برای رد دوگانگی «خوب/بد» که در آن انسان دارای جهت‌گیری اجباری و مغرضانه است، کوشیده تا در ساختار شاعرانه با به‌کارگیری تکنیک جابجایی در سطح معنایی، فراتر از بیان ارزش‌های غالب، ارزش‌های دیگری را تثبیت کند؛ به‌عبارتی با نفوذ به زبان کلیشه‌ای سعی در نفوذ به دانش کلیشه‌ای دارد.

نگاه زبان‌شناختی به گزینش و چیدمان هدفمند واژگان در شعر

انسجام اجزاء اشعار آدونیس به‌گونه‌ای است که با نگرشی کل‌نگر، به‌سوی اندیشه‌ی پنهان پشت اثر در فراسوی فرهنگ و مؤلفه‌های زبانی مرسوم و متداول جامعه، رهنمون می‌سازد. به‌زعم جرج یول، «در جامعه‌ی زبانی‌ای که از نظر فرهنگی-اجتماعی تعریف مشخصی دارد، میان اسامی خاص از یک‌سو و اشیانی که بر اساس عرف با آنها پیوند دارند، از سوی دیگر، نوعی کاربردشناختی وجود دارد. در این موارد پیام بیشتر از کلامی است که بر زبان آورده می‌شود. در واقع هر عبارت ارجاعی یک گستره‌ی ارجاع یا شماری از مصادیق بالقوه را در خود دارد» (یول، ۱۳۹۵: ۳۴-۳۵). همانگونه که سوسور خصوصیت وابستگی و پیوستگی اجزای نظام زبان را از مهم‌ترین اوصاف ذاتی زبان شمرده و به‌زعم وی زبان، دستگاه منسجمی است که در آن هر جزء به جزء دیگر بستگی دارد و ارزش هر واحد تابع وضع ترکیبی آن است (نجفی، ۱۳۹۵: ۱۶)، کلمات در کلام آدونیس جدا از بار معنایی خویش در ترکیب با دیگر اجزاء کلام، به فرمی هدفمند در خدمت انسجام و پیوستگی شعر هستند.

رسالت کلام بیان چیزی شایسته و بایسته است؛ و گر نه به‌کل از ذات خود تهی می‌شود. هنرمند با به‌کاربردن کلام، ناگزیر چیزی را از پرده‌ی غیبت و فراموشی آشکار می‌سازد که ارزش آن به چیزی به‌جز واقعیت درونی و دگرگون‌شده‌ی آمیخته با نفسانیات اوست؛ اندیشه‌ی شاعرانه‌ای که

جز یک چیز نمی‌گوید. به قول هایدگر تمامی شعرهای هر شاعر بزرگی کوششی برای به سخن درآوردن شعری یگانه می‌باشد که خود را به تمامی وقف آن کرده است (آشوری، ۱۳۹۲: ۵۹-۶۰). «زبان شعری بسیار زیبای آدونیس از قدرت تصویرگری واژگانی والا برخوردار است که پنهانی معنا از خصایص آن است که به سردرگمی معناشناسیک یا ابهام معنایی می‌انجامد» (نجفی حاجیور و همکاران، ۱۳۹۷: ۳۸). با توجه به اینکه «آدونیس در آثار شعری خود به دنبال نقاب‌هایی می‌گردد که در پس نمادگرایی آشکار او پنهان شده‌اند» (عفاش، ۲۰۲۴: ۱۸). این ابهام معنایی می‌تواند ناشی از امکان ارجاعات متعدد از عبارت‌های شعری او (شامل واژه یا هم‌نشینی گروهی از واژگان) باشد که عامدانه و به منظور القای الگوی فکری خاصی و در حقیقت به عنوان سبک آدونیس از دایره‌ی لغات و پستوی ذهنش گزینش و استخراج شده است.

ادراک اثر ادبی بر پایه‌ی فلسفه‌ی فکری

از آنجا که ارجاع اثر ادبی به عناصری از واقعیت اجتماعی، آگاهی مشترک ملت یا گروه اجتماعی خاصی انکارناپذیر است (پوینده، ۱۳۹۲: ۶۹) می‌توان گفت که در پس معنای آگاهانه در هر اثر ادبی، معنایی نهفته و غایی نیز وجود دارد که بی‌میانجی دیده نمی‌شود؛ همان معنای حضور اثر در رابطه با کلیتی که متن و زمینه‌ی تاریخی به آن می‌بخشد (آشوری، ۱۳۹۲: ۱۲۱). چنانکه خالدة سعید -همسر و نخستین ناقد جدی آدونیس- در مجله‌ی شعر^۱ توضیحاتی درباره بُعد اسطوره‌ای موجود در قصیده‌ی «البعث و الرماده» آدونیس ارائه‌داد و متذکر شد که برای فهم و درک کامل این قصیده، باید از فلسفه‌ی اگزیستانسیالیسم^۲ استفاده شود (عرب، ۱۳۸۳: ۱۳۷). اگزیستانسیالیسم معتقد به تقدم (اصالت) وجود^۳ بر ماهیت (ذات)^۴ و بر بیان دقیق آگاهی شخصیت اصلی نسبت به حالات درونی (غیر از ضمیر ناخودآگاه) خویش استوار است (داد، ۱۳۹۲: ۲۸-۲۹).

با توجه به اینکه «شعر آدونیس حاصل کاویدن در درون و راه‌یافتن به اعماق ذات است و در موازین نقد آدونیس، مثل همه‌ی مدرنیست‌ها شعر معماری کلمه است و خلق جهانی از راه واژه‌ها» (شفیعی‌کدکنی، ۱۳۹۳: ۲۱۴)، نمی‌توان از نقش واژه‌هایی با بسامد نسبتاً بالا در اشعار وی چه در بافت هم‌زبانی و محور هم‌نشینی کلمات و چه در مفاهیم استعاری از جنبه‌ی اثربخشی و رسالت شاعر نسبت به جامعه، چشم پوشید. «به نظر گلدمن، ساختار معنادار را می‌توان اصل تعیین‌کننده‌ی دانست که متن فلسفی یا ادبی را به یک کل منسجم بدل می‌کند» (پوینده، ۱۳۹۲: ۱۲۵). به تعبیری منشاء ژرف‌اندیشی شعر آدونیس، باور به تغییر وضع موجود و رسیدن به معرفتی تازه است. بنابراین شعر او با رویکرد تعقلی به جای تحریک عواطف و احساسات، خواننده را در

فضای تأمل و تحقیق قرار می‌دهد (عرب، ۱۳۸۳: ۲۲)؛ از این‌رو نیازمند نگاهی دقیق در نقد است. این جستار می‌کوشد به بررسی مؤلفه‌های فکری-فلسفی در مجموعه شعر "اوراق فی الریح" پردازد و سیمای اومانیزم سوسیالیستی را در اثر این شاعر دغدغه‌مند و تجددگرا بررسی نماید.

اومانیزم

اومانیزم^۵ به‌عنوان نظامی فکری و اعتقادی، نیازهای بشری را مورد اهتمام قرار می‌دهد و راه‌حل آن‌ها را به‌جای ایمان به خدا، از طریق عقل و خرد آدمی جستجو می‌کند (Oxford, 2009: 760). این تفکر رواج‌یافته‌ی قرن نوزدهم اروپا، برخلاف باور مسیحیان قرون‌وسطی در خصوص رهایی انسان از دام خطاهای نفسانی، انسان را شاهکار طبیعت و آفرینش و منبع و مظهر بی‌پایان قابلیت‌ها و استعدادهای بی‌شمار اخلاقی، روحی و جسمانی می‌دانست (حاجی‌زاده، ۱۳۸۴: ۶۰). «در زمان [معاصر]، اومانیزم به شخصی دلالت [می‌شود] که حقیقت را مبتنی بر تجربه‌ی انسانی و ارزش‌ها را مبتنی بر فرهنگ و طبیعت انسان می‌داند و مخالف دیدگاه کسانی است که کشف و شهود مذهبی و اعتقادی را ضامن حقیقت و ارزش‌ها می‌دانند» (داد، ۱۳۹۲: ۶۱-۶۲). براین اساس انسان به‌عنوان جزئی آگاه از جامعه‌ی جهانی، از زبان برای بیان اندیشه‌ها، برقراری ارتباط با دیگر اجزاء این مجموعه و پیوند با نسخه‌ی متعالی‌تری از خویش بهره می‌جوید.

سوسیالیسم

سوسیالیسم^۶، مجموعه‌ای از نظریات سیاسی و اقتصادی بر پایه‌ی این عقیده می‌باشد که هر فرد از حقوق برابر ارزش‌های اجتماعی برخوردار است (Oxford, 2009: 1452). به تعریف وبر، جامعه‌خواهی یا سوسیالیسم، اندیشه‌ای سیاسی، اقتصادی و اجتماعی است که برای ایجاد یک نظم اجتماعی مبتنی بر انسجام همگانی می‌کوشد؛ جامعه‌ای که در آن تمام قشرهای اجتماع سهمی برابر در سود همگانی داشته باشند. ابتدا سوسیال دموکراسی (مردم‌سالاری جامعه‌خواه) شامل انواع گرایش‌های مارکسیستی به‌ویژه گرایش‌های انقلابی بود؛ اما حرکت سوسیال دموکراسی معاصر، مسیر اصلاح نظام سرمایه‌داری را با در نظر گرفتن عدالت اجتماعی طی می‌کند (وبر، ۱۳۹۳: ۷۴-۷۶).

به این ترتیب مکاتب فکری-فلسفی گوناگونی در عرصه‌ی ادبیات مجال تکثیر و گسترش ایدئولوژی‌های خویش را یافته‌اند؛ چه اگزیستانسیالیسم که در ابتدای امر به آن اشاره شد و چه

اومانيسم و سوسياليسم، هريك از منظري بيش و پيش از هر چيز، بر واژه‌ي انسان و موقعيت آن در جهان، اثرگذاري و اثرپذيري آن متمرکز هستند و از طريق كلام جريان مي‌يابند. لذا سه واژه‌ي اساسي زبان، جهان و انسان مطرح مي‌شود.

همپوشاني زبان، جهان و انسان در شعر آدونيس

زبان، جهان و انسان، سه‌گانه‌ي تماميت‌بخش دايره‌ي هستي‌اند و هر يك براي آن دو ديگر، شرط لازم و پيشين هستي‌شناسيك (آنتولوژيك) است. ذات انسان با زبان است كه در جهان پديدار مي‌شود؛ يعني با حضور در جهان -دايره‌ي فراگير بود و هست- با بازتابيدن در زبان بر انسان پديدار مي‌شود و از اين راه عينيت مي‌پذيرد؛ زبان با پديدار كردن انسان و جهان، خود را پديدار مي‌كند و عينيت مي‌بخشد و از پيوند اين سه، هستي معنا مي‌شود (آشوري، ۱۳۹۲: ۸). همان‌طور كه «لو كاج مي‌گويد ساختارهاي ذهني سازنده‌ي آگاهي جمعي و ساختارهاي زيبايي‌شناختي سازنده‌ي اثر هنري، رابطه‌اي جوهرى دارند» (پوينده، ۱۳۹۲: ۷۰). هر حرف در سرود آدونيس، گل انسان جديدي است؛ «كل حرف في نشيدي/ طين إنسان جديد/ يتغذى بك بالشَّمس العتيقة/ يتغذى بالحقيقة»^۷ (آدونيس، ۱۹۸۸: ۳۸). انسان را مي‌توان در اين ساختار هدفمند هنري انسان احياشده در اومانيسم نو^۸ دانست. «حركتي ادبي كه هدف اصلي‌اش بازگشت به ارزش‌هاي اخلاقي-ادبي و تعليمات انسان‌گرايانه‌اي بود كه عمدتاً بر ادبيات كلاسيك مبتني است» (داد، ۱۳۹۲: ۶۳). خورشيد كهنه در اين بخش از شعر مي‌تواند اشاره‌اي سمبوليك و ضمنى به ادب كلاسيك باشد و پرتوي به اومانيسم نو؛ ضمن آنكه خورشيد را مي‌توان نماد عوامل پيشرفت و ترقى و تحرك و حتى نماد بيداري و تعقل دانست كه شاعر از ملت خود مي‌خواهد خورشيد عقل خود را از خوابي عميق بيدار كند و انساني تازه از خويش بسازند.

به باور آدونيس، متن خلاق با فراتر رفتن از ارزش‌هاي غالب، به سوي جهان‌هاي ديگر گشوده مي‌شود. او براي ايجاد يك سيستم‌شناختي جديد مي‌كوشد. ممكن است برخي از اين امر جديد به گناه، الحاد و بدعت تعبير كنند (ابوعلی و عزيزي‌مراد، ۲۰۲۲: ۶۰)؛ كما اينكه خود مي‌سرايد: «في بلادى تشرق الشمس المضيئة/ كالخطيئة»^۹ (آدونيس، ۱۹۸۸: ۴۴)

عبارت‌ها بانيان بيان روابط گويندگان با جهان پيرامون و تجلي‌گاه معنا ارزشي اين روابط هستند؛ به اين صورت كه «هر واژه برحسب جاگاه خويش، هماهنگ با زبان، بار ارزشي-معنايي دروني به خود مي‌گيرد. زبان در اين مقام ديگر تنها وسيله‌ي ارتباط نيست، بلكه جهاني با نسبت‌ها و رابطه‌هاي آوايي و معنایی درونشان با يكدیگر پديدار می‌شود؛ یعنی زبان خود قلمرویی می‌شود

جداگانه که بازی هستی تازه‌ای در آن جریان می‌یابد و تمامی بازی‌های لفظی و بدیعی و صناعات شعری در این قلمرو صورت می‌گیرد» (آشوری، ۱۳۹۲: ۲۶-۲۷).

به عقیده‌ی آدونیس، شاعر معاصر عرب به آینده نظر دارد و در پی تحول و تکامل است؛ زیرا می‌داند هر بخشی از این جهان که او نمی‌شناسد، در واقع بخشی از وجود و نفس خود اوست که هنوز کشف و شناسایی نکرده است؛ جهان را این‌گونه می‌خواهد: «أردُّ العالم في لاحده/ أحشائك أعرف أوقن أن الآتي / سرّحياتي/ فيك أصور أبداع/ أعلى آثاري أوضح أعتم أسراري...»^{۱۰} (آدونیس، ۱۹۸۸: ۱۰۶). بی‌مرز خواستن جهان، به مثابه تلاشی است برای نادیده‌انگاشتن مرزهای جغرافیایی که میان تکه‌های از هم‌گسسته‌ی بشریت فاصله‌انداخته و آنها را به زبان، رنگ و نژاد و مذهب در محدوده‌ی زادگاه یا زیست‌بومش محدود می‌سازد. در پس این شعر یک مفهوم اساسی نهفته است؛ انسان به‌عنوان یک کل واحد در برابر جهان بیکران، فارغ از خطوط روی نقشه‌ها و در پی کشف ناشناخته‌ها...

«او می‌داند جدید حقیقی‌اش در کنار قدیم حقیقی قرارگرفته است و در جزر و مد این اقیانوس عمیق و بی‌پایان، انسان قدیم و جدید وجود ندارد؛ بلکه حرکتی‌ست به‌نام شعر. القاگر این باور که انسان می‌تواند با ابداع و نوآوری این شایستگی و توانایی از دست‌رفته‌ی خود را بازیابد و اینجاست که شعر از مرز آراستگی ظاهری و شکوه و جلال لفظی و آرایه‌های بدیعی فراتر می‌رود و به شعر دگرگون‌ساز انقلابی و شعر کشف و رؤیا تبدیل می‌شود» (عرب، ۱۳۸۳: ۲۳). آدونیس با همین باور انقلابی، نسل بعد از خویش را چنین توصیف می‌کند: «هذا الجيل الطالع بعدي مثل هدير الأشياء/ هذا الجيل وقفٌ عليه كل غنائي/ لم يُولد بعد، ولكنها هوينبض في أعماق الوطنها/ هويحرق ثوب العفنها/ هوينقب سد الأمس/ بيدالشمس/ ذاك الجيل الطالع بعدي مثل الماء مثل هدير الأشياء»^{۱۱} (آدونیس، ۱۹۸۸: ۱۴). تشبیه نسل آینده به آب نشان می‌دهد که تا چه اندازه شاعر به شکستن سنت‌ها و جاری‌شدن به سوی آینده توسط این نسل طغیانگر که با دست خورشید بر تاریکی واپس‌گرایی می‌تازد، امید دارد. آب، این توده‌ی بی‌شکل نشان نامحدودبودن امکانات است. دربرگیرنده‌ی تمام نیروهای بالقوه و بدون شکل، اصل هستی و در عین حال تباهی، نویددهنده‌ی تمامی پیشرفت‌ها و همچنین نماد تهدید به فروپاشی است (شوالیه و گریبان، ۱۳۸۴: ۳/۱). همچنین در باور بسیاری از ملل خورشید اگر خود خدا نیست، مظهر الوهیت است، با نمادگرایی چندوجهی؛ یک سو بارورکننده و سوی دیگر سوزاننده و کشنده (همان: ۱۱۷/۳). ترکیب این دو نماد چندوجهی و تطابق آن با نسل آینده نشان می‌دهد او با بیان کلامی متفاوت با دیگران در قالب تعبیری بکر و نوآورانه درحین اخطار به آمیخته بودن سازندگی و ویرانگری در وجود انسان، در پی

ایجاد تحول در جامعه‌ی خویش است؛ «شاعری که زبان‌ش وطن هستی است و از این طریق گفتار شاعرانه‌ای را در مورد گفتمان‌های تاریخی می‌پذیرد و به آنچه در آنها گفته شده، گوش می‌سپارد تا در این راه آن‌ها را بازتفسیر کند. ما را وادار به ورود به تاریخ نمی‌کند، بلکه آن را در درون خودمان و در عصرمان می‌سازد و در نتیجه‌ی ارتباط با تاریخ، به واسطه‌ی پرسش از خویش، با امکان درک موجودیتی که تمام افراد را شکل می‌دهد، تاریخ را دوباره می‌سازد» (فرغلی، ۲۰۱۹: ۳۰۵). تاریخی فراتر از مرزهای سرزمینش؛ به وسعت جهان.

چکیده جهان‌بینی شاعر در چارچوب واژگان

در اندیشه‌ی گلدمن، دریافت انضمامی پدیده‌های فردی جز در چارچوب انسجامی فراگیر، ممکن نیست. همچنین در تفسیر متن باید نشان داد که چگونه مجموعه در هر یک از عناصر نمودار می‌شود؛ بدان معنا که تمام مسائل یک شعر ممکن است به شکلی مینیاتوری در بیتی از آن پدیدار شود (پوینده، ۱۳۹۲: ۱۲۴). به همین نسبت اندیشه‌های آدونیس درخصوص انسان و سرزمین با نقش کلیدی آن‌ها در غالب اشعار این مجموعه توزیع شده است و بنا به ادعای گلدمن می‌توان هر متن ادبی را در مقام کلیتی یکپارچه به یک نظام مفهومی (یک جهان‌نگری) برگرداند. به عقیده‌ی هگل، شاعر دیگر نمی‌تواند در دنیای رؤیاهای خودش به سر برد. او از این‌پس شهروند دیار واقعیت زمانه‌ی خویش است و تمامی گذشته باید در وجود او زنده باشد. جامعه او را نه به چشم سرگرم‌کننده‌ی مردم، بلکه به چشم نماینده‌ی زندگی معنوی و آرمانی خویش می‌نگرد (همان: ۲۹۱). آدونیس برای تحقق یک رویای جمعی، همراه می‌طلبد: «سر معي تُشْبِكُ على الحلم الجفون/ ویکون/ کل ما لیس یكون»^{۱۲} (آدونیس، ۱۹۸۸: ۳۹). تا آنچه ناممکن به نظر می‌رسد، به دست انسان، امکان وقوع یابد.

نمودهای بینش اومانستی

در دیدگاه اومانیزم‌ها، انسان میزان همه‌ی امور و مرکز عالم است؛ مالک مطلق هستی که تمام امور باید توسط او ارزش‌گذاری شود؛ گرچه برخی گرایش‌های اومانستی از مذهب و اعتقاد به خدا سخن می‌گویند که این پایبندی فقط برای جلوگیری از بی‌نظمی اجتماعی است. در این گرایش‌ها نیز اومانیزم‌های خداپرست، انسان و آزادی او را هدف و شناخت خدا را وسیله قرار می‌دهند. آنان انسان را منبع ارزش‌ها و راه‌حل مشکلات بشری را بیش از آنکه در حوزه‌ی ایمان به خدا بجویند، از رهگذر عقل و خرد آدمی می‌دانند.

کانت سیر تاریخ و هدف نهایی آن را به منزله‌ی نقشه‌ی طبیعت یا پروردگار تعبیر و تأکید می‌کرد که هرچند افراد بدون هیچ‌گونه نقشه‌ای تاریخ را می‌سازند اما سرانجام از طریق نوعی اتحادیه جهانی به وحدت و صلح نائل خواهد آمد (نواک، ۱۴۰۱: ۶۸). آدونیس این وطن جهانی را همچون محصول کشتزار کوشش و بلندپروازی بشر به تصویر می‌کشد: «هَذَا زَرْعُهُ/ يَنْبَغُ فِي جَفْوَنِهِ وَيُورَفُ/ كَأَنَّهُ أَجْنَحَةٌ تَرْفَرُ/ وَفِي غَدِّ عَلَى ضِفَافِ حَبَّةٍ يَطُوفُ/ لَهُ السَّمَاءُ جِبْهَةً وَقَامَةً وَمَعْطَفُ/ هَا زَرْعُهُ/ مِثْلُ فِيهِ مَسْكَنُهُ مِثْلُ فِيهِ شَعْبُهُ وَمَوْطَنُهُ...»^{۱۳} (آدونیس، ۱۹۸۸: ۳۷-۳۲) بنابراین لازمه‌ی ثمربخشی جامعه‌ای به گستره‌ی جهان، وحدت بشری است.

جامعه‌ی آرمانی

با فرض امکان تحول یا تکامل منجر به ایجاد مسئولیت در عرصه ادب، پدیده‌ی این وظیفه تنها در جامعه‌ای ممکن است «که بنیان‌های کهن و نوع روابطش با اشیاء دگرگون نشده باشد. همچنین مستلزم آزادی فرد، کسب حق آزادی، آزادی رأی و بیان است و این مقوله‌ها در جوامع عربی وجود ندارد» (عرب، ۱۳۸۳: ۲۱۶). از آنجا که بشر همواره در راستای رسیدن به سعادت فردی و اجتماعی و جامعه‌ای عاری از کاستی بوده، سودای سرزمینی خیالی را در سر پرورانده که از جنگ، خشونت، ظلم، بی‌عدالتی، پلیدی، جهل و فقر و بیماری در آن خبری نباشد؛ جامعه‌ای پاک و پویانده. افلاطون نخستین متفکری است که در کتاب "جمهوریت" در پی عدالت راستین، جامعه‌ی آرمانی را مطرح می‌کند. آرمان‌شهر به معنای امروزی آن برگرفته از واژه‌ی لاتینی "یوتوپیا" است. واژه‌ی یونانی ساخته‌ی تامس مور فیلسوف و نویسنده‌ی سده‌ی ۱۵ و ۱۶ میلادی انگلستان، از ریشه‌ی autopolos به معنای «هیچستان». با دو جنبش نوزایش رنسانس و دین‌پیرانی (رفورماسیون)، انبوهی از اندیشه‌های تازه پدید آمد که مهم‌ترین وجه آن زنده‌شدن اندیشه‌ی عقلی و انتقادی یونانی و امیدبستن به امکانات و دست‌یافته‌های عقل بشر و دل‌کندن از بهشت آسمانی و چشم امیددوختن به بهشت زمینی و زنده‌شدن اندیشه‌ی دولت آرمانی و بحث و تفکر پیرامون آن بود. بعدها این رویکرد از مبانی اندیشه‌ی اومانیزم شد (مور، ۱۳۸۷: ۱۷). احتمالاً آرمان‌شهر آدونیس تمثیلی از همان کارتاژ (قرطاج) است؛ شهری که چندین قرن پیش از میلاد به دست مهاجران فنیقی - که از صور لبنان گریخته و به تونس رفتند - ساخته‌شد و آدونیس در این مجموعه ۲ بار از آن همراه با فینیقی (قطنوس) یاد می‌کند و همین تکرار جنبه‌ی تأکیدی به آن می‌بخشد؛ «من افق مغامر/ اشم فیها لهبا- قرطاج العصور.../ و قیل باسم غده الجدید باسم بعثه/ یحترق/ والشمس من حصاده والأفق»^{۱۴}

(آدونیس، ۱۹۸۸: ۴۷). «من افق مغامر/ و خلنی أشم فيها الذهب الهياكلى، -ربما لصور فيها سمة/ و ربما تجسدت قرطاجة/.../فخلنی لمرة أخيرة أحلم يا فينيق»^{۱۵} (همان: ۶۴).

او جامعه‌ی امروزی را در حال رکود و زوال با سرانجامی وحشتناک می‌بیند؛ مگر نسلی که ققنوس وار از ویرانه‌ی سنت‌های مخرب و رخوت‌های خوشایند مقطعی سر برآورند «و في غداري اليه صورة جديدة في بطل يحبه/ و في غدأسمعه أغنية حزينة مفرحة...»^{۱۶} (همان: ۶۳) «الگوی که در شعر آدونیس رایج است، الگوی تخریب و ساخت است و یکی از نمادهایی که شاعر برای تأیید این الگو به کار برده، نماد ققنوس است که از خاکستر خود برمی‌خیزد و حامل معناست» (عفاش، ۲۰۲۴: ۱۹). امید به تحول برای شاعر واهی و دور نیست و این‌گونه نقش کودکان، در ساخت آینده‌ای روشن برجسته می‌شود؛ «صغار بلادي شموع مضیئة/ صغار بلادي يغنوننا أغانيهم البریئة/ يقولون: «في أرضنا ثورة/ تُفجّر من أول حياة الغد المقبل/ وتفتح أجفاننا/ على الزمن الأجل»»^{۱۷} (آدونیس، ۱۹۸۸: ۳۱). کودک در این نگاه نماد انسانی نو، آینده ساز و برخاسته از بستر ویرانی‌های نسل‌های گذشته است.

تجلی تفکر اومانیستی (انسان خداگونه)

فراخوانی ققنوس در سرود رستاخیز، در مجاورت مکرر واژه‌های نمادین و اسطوره‌ای فردا، خورشید و تموز، برای آنکه از لابه‌لای آتش نامرئی‌اش به زایش اسطوره‌ای دیگر بنگرد، اوج تجلی دیدگاه اومانیستی آدونیس است؛ «و المح الركام و الرمال و الدجی/ و الله في قماطه، الله الذي تلبسه ايامنا/ حرائقاً و غصصاً و جذرها/ تلبسه و لا تری»^{۱۸} (آدونیس، ۱۹۸۸: ۶۰). قائل شدن صفات انسانی برای خدا (جسمانیت پیچیده در قنناق بسان یک نوزاد و استعاره از نسل نوین ساختارشکن) دومین سروده از مرثیه‌ی روزهای کنونی «في اي ربّ جديد/ تنهض اجسادنا»^{۱۹} (همان: ۱۱۲). تداعی‌گر این مطلب از دیویس ذیل عنوان ابداع انسانیت- دین انسانیت است: «این فکر که "خداوند" صرفاً فرافکنی یا برون‌هشتگی^{۲۰} صفات یا آرزوهای انسانی تحقق‌نیافته است؛ نشان می‌دهد که این اندیشه تا چه اندازه تحت‌تأثیر اومانیسم رمانتیک فویرباخ شکل‌گرفته که عقیده داشت "انسان خدای انسان است" یا "خداوند چیزی جز انسان در نظر خود انسان نیست"» (دیویس، بی‌تا: ۶۴). این همان انسان خداگونه است که نه تنها از درون شعر او، که به باورش با نسل تازه، زاده می‌شود.

آدونیس با از میان برداشتن مرزهای شعر و فلسفه و به‌کارگیری اندیشه‌های فلسفی، در پی جهانی دگرگونه با معنایی تازه، شعری تحول‌خواهانه ارائه می‌کند که با فرهنگ و باورهای جامعه‌ی

عربی-اسلامی فاصله دارد؛ «ولم يبق في شعبنا فراغ/ ولم يبق في أرضنا فراغ/ وها في بلادي بلاد الفراغ، يموت الفراغ»^{۲۱} (آدونیس، ۱۹۸۸: ۳۰)؛ «يقولون: في أرضنا/ يموت الذين أزاغوا وزاغوا/ يموت الفراغ»^{۲۲} (همان: ۳۱). جامعه‌ای که گویی در رخوت و بیهودگی، درجا می‌زند و آدونیس می‌کوشد تا بشارت‌دهنده‌ی پایان پوچی باشد.

واژه‌ی "سرزمین" نمود یک جامعه‌ی آرمانی

ستایش سرزمین به عنوان یک ارزش ذاتی برای شاعر، ستایش یک نمود آرمانی است؛ در این گونه اشعار، شاعر خود را سرباز سرزمینش می‌پندارد که رسالتی تاریخی-اجتماعی بر دوش دارد. این واژه بیش از ۵۰ بار در مجموعه‌ی "أوراق في الريح" به کار رفته که از نظر فراوانی قابل توجه است. شاعر خود را در سرزمینش، یک انقلاب با شکوفه‌های روشن می‌داند: «بلى في بلادي أنا ثورة تُنَوِّر أزهارها و يهدر إصعابها»^{۲۳} (آدونیس، ۱۹۸۸: ۲۹) و با دیگر انتخابگران مسیر، جان‌ها را همچون لشگر و پرچم به سوی راه جدید برمی‌افرازند. «بلى في بلادي لكل الزمان لكل المصير اکتناه/ وإن شوهوه/ وفيها لخلق لصيرورة الحياة إله وإن أنكروه/ سنملا أيامنا بالمحبة/ نشرع فيه النفوس در وبأ وألوية وبنودا/ ونجعل من كبرنا اللهيوب ونجعل من حبنا الوقودا/ وتفتح أجفانها الحقيقة/ على الطلة الأصيلة فينا على الصيحة العميقة/ ويلقى الزمان الجديد طريقة»^{۲۴} (همان: ۳۰-۳۱).

آدونیس، با استعانت از واژه‌ها می‌کوشد تا آرمان‌هایش را آشکار و دیگران را با خویش همسو سازد. چه این تحول در عقاید باشد، چه در راستای تعالی شخصیت و جنبش‌های انقلابی و گذر از بن‌بست‌هایی که سبب رکود فرد و جامعه می‌شود با گشودن در و کتابی: «سير معي يُحفر على الأرض اليقين والحنين/ سير معي نفتح على المغلق بابا و کتابا...»^{۲۵} (همان: ۳۹). با وجود محدودیت‌ها در نوآوری‌های انفرادی، تحولاتی در پیوند و ارتباط شاعر با ارزش‌های مبتنی بر اصول سنتی رخداد و شعر آدونیس مرغ اندیشه‌ی او را در فضای آزادی و مکاشفه به پرواز درآورد (عرب، ۱۳۸۳: ۲۱). به این ترتیب شعر در فرمی دگرگون‌یافته با بهره‌گیری از تعبیرات مجازی تازه، در قالب ابزاری زبانی به منظور برانگیختگی مخاطب، به یاری آدونیس آمد.

تعهد اجتماعی (رسالت پیامبرگونه‌ی شاعر) در ایجاد تغییر و تحول

به زعم بلینسکی^{۲۶} منتقد ادبی، فیلسوف و زبان‌شناس شهیر روس، انسان در دوره‌ای قرار دارد که «در آن محتوا - به‌طور اساسی، محتوایی اجتماعی - بر صورت غلبه می‌یابد» (پوینده، ۱۳۹۲: ۲۹۱). در این زمان است که شاعر از حصار «دایره‌ی شخصی احساس پای بیرون می‌گذارد، به وظیفه‌ی

اجتماعی خود لیبک می‌گوید و قید "تعهد" اجتماعی را به گردن می‌گیرد» (آشوری، ۱۳۹۲: ۱۲۲). آدونیس این تعهد را به شکل یک سنت جدید می‌بیند که باید پیامبرگونه این آئین نور و روشنی را پایه‌ریزی کند: «أنا، هذا الضحى لَمَمْتُ انبعاثاتي/ وسويتها لشعبي عيداً/ فليكن بعدي الضحى تقليداً»^{۲۷} (آدونیس، ۱۹۸۸: ۴۴). او همواره در پی ایجاد تغییر و دگرگونی است؛ ولو اینکه آغاز این تحول درونی از مناسک حج باشد، جایی که خدا را به پرده‌های آویخته می‌رساند: «أسير في الدرب التي توصل الله/ الى الستائر المسدلة/ لعلى اقدر ان ابدله»^{۲۸} (همان: ۵)؛ به این امید که تغییرش دهد؛ زیرا او به‌زودی از این مذهب و آئین هم عبور می‌کند.

عبور از دین

آدونیس متهم به غرب‌زدگی است و از این کار ابایی ندارد؛ چراکه شاعر مترقی باید بداند که در غرب چه می‌گذرد؛ وگرنه با دنبال کردن تجدد خویش از روی مطالعه‌ی آثار پیشینیان سرزمین خود، به‌جایی نمی‌رسد. از این‌رو پیوسته رونده‌ی مسیری است که می‌کوشد هم جامعه‌گرا باشد و هم فرمالیست؛ به‌گونه‌ای که خاص اوست نه تکرار و تقلید نسخه‌ی دیگر شاعران و اندیشمندان. او در بهار ۱۹۷۶ میلادی در جمعی از شاعران و ادیبان در نیویورک می‌گوید: اگر روزی تمام سیاستمداران یک حرف بزنند، جهان بهشت خواهد شد؛ اما اگر روزی فرارسد که شعرا همه یک حرف بگویند، دنیا به دوزخی وحشتناک بدل خواهد شد (شفیعی‌کدکنی، ۱۳۹۳: ۲۰۸-۲۱۰). «سیدتی أنا اسمی التجدد/ أنا اسمی الغد/ الغد الذى يقترب- الغد الذى يبتعد.../ و لأزال شاعراً بقوتي»^{۲۹} (آدونیس، ۱۹۸۸: ۶۰-۶۱).

به عقیده‌ی آدونیس، برای آن‌که فرد به شاعری بزرگ تبدیل شود، باید لا مذهب شود^{۳۰}؛ چراکه مقوله‌ی شعر موضوعی فراتر از جزم‌اندیشی است و نوشتن شعر انقلابی پایدار در برابر قدرت‌های غالب ولو برپایه‌ی مذهب، باهدف آفرینش جهانی انسانی‌تر و زیباتر است. از نظر وی بین شعر و اندیشه تمایزی وجود ندارد. شعر تفکر است و اندیشه‌ی والا خود شعر می‌باشد. بسیاری از فیلسوفان مانند نیچه یا هراکلیت در واقع شاعر بوده‌اند؛ بنابراین برای شاعر بودن از یک منظر باید اندیشمند بود.

اندیشه‌های تحول‌خواهانه و سوسیالیسم

در این مجموعه برآیند مؤلفه‌های پرتکرار "سرزمین، کودک، فردا، ققنوس، انقلاب، آتش و خاکستر" مخاطب را به اندیشه‌ای تحول‌خواه رهنمون می‌سازد. به باور آدونیس بر ویرانه‌ی هر

چیزی که نابود می‌شود، چیزی برتر سر برمی‌آورد. «فینیقُ مُت ولتَبْدأُ بك الحرائقُ/ لتبدأ الشقائق/ لتبدأ الحياة.../ نیرائنا جامحة الأوار کي یولدَ فینا بطلُ/ مدینة جدیدة/ نیرائنا الخفیة الحدودُ فی جذورنا/ تُمجّد الهُنیهة التي بها/ یحترق العالم کي یصیرَ عالماً مثلُ / اسمک- الرمادُ و التجددُ»^{۳۱} (آدونیس، ۱۹۸۸: ۵۸)

مسلم این است که ادبیات به‌عنوان محصول ذهن بشر، با عناصر سازنده‌ی خود همچون اندیشه، عاطفه و خیال، با رویکردهای گوناگون نظری از جمله فلسفه، سیاست و جامعه‌شناسی مرتبط و در پی اثرگذاری بر فرد و جامعه است. زمانی که شاعر به نقش مهم دخترچه در آینده - به‌عنوان نماینده‌ی نیمی از جامعه و پرورنده‌ی نیم‌دیگر آن - می‌پردازد: «عبر أيامك في المستقبل موعد لم ینجل/ لك فيه طفلة ترضع، کالندی/ السنینا وتسوي لك يسراها/ من الحب، یمینا/ لك فيه قلق مد یدیه/ وطوی الكون إلیه/ لك فيه قصة لم تکمل/ قصة المستقبل»^{۳۲} (همان: ۴۱). از آنجاکه چپ یا چپ‌گرایی طیفی از ایدئولوژی‌های سیاسی مانند سوسیالیسم را شامل می‌شوند، اشاره به دست چپ دخترچه - صرف نظر از احتمال مقابله با روایت آفرینش زن از دنده‌ی چپ مرد - می‌تواند شمه‌ای از فمینیسم سوسیالیستی باشد؛ به‌ویژه زمانی که به سرزمین ستم‌دیده‌اش جنسیتی زنانه می‌بخشد و آن را پلی برای لذت‌های دزدان دریایی در حال عبور از آن می‌بیند: «و بلادی امرأة من الحقی، جسرٌ للملذات یعبره القراصنة و تصفق لهم حشود الرمل»^{۳۳} (همان: ۱۱۱)

نظریه‌ی تحول اجتماعی سوسیالیسم علمی و قانون پیشرفت، یکی از اصول ماتریالیسم تاریخی و جهان‌بینی انقلابی آن است. بازدهی کار، آزمون بنیادی برای اندازه‌گیری پیشرفت انسانی است (نواک، ۱۴۰۱: ۷۳)؛ زیرا این مسأله پیش‌شرط تمامی شکل‌های پیشرفت اجتماعی و فرهنگی است. (همان: ۷۷) کاری که انسان را از حیوانیت منفصل می‌سازد، کاملاً غایت‌گرا نه است، پیش روی خود هدفی تعیین می‌کند، به‌گونه‌ای معقول سمت می‌گیرد و وسیله‌ی اجرای آن را برمی‌گزیند و به انجام می‌رساند (همان: ۱۰۳). در اندیشه‌ی آدونیس، در شعر کار، تک‌تک ملت سربازهایی هستند که برای پیشرفت سرزمین خویش مبارزه می‌کنند: «...هازرعه مثل فیهِ مسکنه/ مثل فیهِ شعبه و موطنه/ حقوله المحروثة المحددة/ له، لكل شعبه مجنده/ یلمح فی نموها أجياله المخلدة/ یلمح فیها بیته/ و ناره و موقده...»^{۳۴} (آدونیس، ۱۹۸۸: ۳۳) و در ادامه او خود را در وحدت با ملتش می‌بیند: «وخلنا/ نشرع زند الأمل للعمل... و ننتمی و نرتقی بنسط فیها العمرا»^{۳۵} (همان: ۳۵-۳۶) که از طریق کار با هدف پیشرفت و به مقصد آرزوها آستین بالا می‌زنند.

تجلی بینش اومانیزم سوسیالیستی

انسان‌مداری در آغاز گسترش، اندیشه‌ها و تأثیرات انقلاب بورژوازی را به خود جذب کرد و در دوران شکوفایی‌اش ارزشمندترین آرمان‌های انقلاب دموکراتیک را داشت. هرچند بسیاری از انسان‌مداران به لحاظ مخالفتشان با فراطبیعی‌گرایی، ماتریالیست محسوب می‌شوند؛ اما به لحاظ رویکردشان به تاریخ و راه‌حلشان در مسائل طبیعی ایده‌آلیست هستند. برای آنان نیروی محرک پیشرفت تاریخی نه از تکامل کشاکش طبقاتی بر اثر تغییر یافتن شرایط اقتصادی، بلکه از انتشار دموکراسی، آگاهی، ارزش‌های اخلاقی و آرمان‌های والا فراهم می‌گردد (نواک، ۱۴۰۱: ۱۲۵-۱۲۸). اومانیزم سوسیالیستی، به قدرت هوش و پرورش آگاهی قاطعانه باور دارد (همان: ۱۵۶). در میان انواع هوش، عقلانی (IQ) عاطفی یا هیجانی (EQ) و معنوی (SQ). هوش معنوی^{۳۶} شامل چهار مؤلفه‌ی اصلی تفکر وجودی نقادانه^{۳۷}، معناسازی شخصی^{۳۸}، آگاهی متعالی^{۳۹} و گسترش حالت هوشیاری^{۴۰} به نتایجی مانند تفکر عمیق در رابطه با هستی، تقویت معنا و شناخت جهان برتر منتهی می‌شود (عسگری و همکاران، ۱۳۹۵: ۵۳۷). طی پژوهشی نشان داده شده‌است که هوش معنوی بر نوآوری، خلاقیت و عملکرد تأثیر معناداری می‌گذارد (همان: ۵۴۴).

آدونیس معتقد است که «آنچه هویت ما را می‌سازد، نه سیاست و اقتصاد؛ بلکه قدرت خلق و آفرینش فرهنگی است. نوآوری سازنده‌ی شخصیت و هویت ملت‌ها و گذرنامه‌ی ورودشان به دنیای جدید است» (آدونیس، ۱۳۹۵: ۷). چنانکه در این شعر به آبادانی سرزمین خود توسط انسان‌های خلاق و نوآور اشاره می‌کند: «بلی فی بلادی أنا خالقون/ وساع کأفاقها الواسعة... بلی فی بلادی أنا خالقون بنبض شرايينهم، عمروها/ محوا عتمة الیأس والیائسین بأجفانهم»^{۴۱} (آدونیس، ۱۹۸۸: ۳۰-۲۹) پیشروترین مکاتب انسان‌مدار این مطلب را می‌پذیرند که طبیعت انسانی تنها با تغییر دادن ساختار اجتماعی می‌تواند تغییر کند؛ اما سؤال اینجاست که این بازسازی محیط اجتماعی چگونه و توسط چه کسانی انجام می‌شود؟

کار، عنصر تحول‌ساز و بازو (دست)، اندام انفعال‌گریزی

به ادعای سوسیالیسم علمی، کارگران یدی و مغزی که مولد ثروت هستند، نیروی اجتماعی تعیین‌کننده‌ی آینده می‌باشند؛ نه سرمایه‌داران و مدیران خدمتگزار آنان (نواک، ۱۴۰۱: ۱۱۶). آدونیس در شعر "العمل" این اندیشه را به‌خوبی نمایان می‌سازد: «العمل؛ للعمل شمر زُند الأمل وانطلقا/ یزرع فی ساعده یزرع فیہ الأفقا/ عمر فی ضمیره/ معمله ومصنعة وحقله وجثة»^{۴۲} (آدونیس، ۱۹۸۸: ۳۲)؛ همان‌طور که سوسیالیسم علمی می‌آموزد که توسعه‌ی نیروهای مولد و بالارفتن بازدهی یا

بهره‌وری کار سرچشمه‌ی تمامی پیشرفت‌هاست؛ وی این نکته را می‌افزاید که حیاتی‌ترین نیروهای مولد، کار انسانی است که بقیه را برای مقاصد اجتماعی خاص به حرکت وا می‌دارد (نواک، ۱۴۰۱: ۱۵۴) و در ادامه‌ی شعرش چنین می‌سراید: «یا زند یا مشمر/ یا ثورة في أرضنا، في عمرنا تُفَجِّرُ/ یا عرفاً يندفق/ يغرق فيه الشفق/ مطرراً بالحلم/ محملاً بالألم و یا دماً تفحما في الساعد المشع/ و برعما / یا زند یا مشمر/ یا ثورة في أرضنا في عمرنا تُفَجِّرُ/ أنت لنا التجدد/ والكبر والتمرد/ أنت لنا الحياة والبناء/.../ أبدع لنا أرض الأمل/ أرض العمل»^{۴۳} (آدونیس، ۱۹۸۸: ۳۵-۳۶) به زعم وی از طریق همین نیروی کار است که می‌توان به تحول و پیشرفت سرزمین امیدوار بود. سوسیالیسم علمی کارگران صنعتی را لایق اجرای این وظیفه‌ی خطیر می‌داند نه به دلیل صفات ذاتی بهترشان؛ بلکه به دلیل جایگاه و کارکرد آنان در اقتصاد (نواک، ۱۴۰۱: ۱۵۱).

تأکید آدونیس بر واژه‌ی کار و نیز دوبار استفاده از عبارت "آستین آرزو را برای کار بالا زدن" «شمر/ نثرع زند الأمل للعمل» در شعر فوق تداعی‌کننده‌ی نظریه‌ی نقش کار در پیدایش انسان است. «نزد انسان شناسان، مهم‌ترین اندامی که این پیش شرط را ممکن ساخت، دست بود که ابزار را ساخت؛ یعنی نخستین چیزی که در فرآیند کار لازم می‌آمد. ارسطو در "دو آنیما" دست را اندام اندام‌ها می‌نامد و هگل در پدیدارشناسی روح می‌نویسد: این که دست باید ماهیت فردیت ذاتی در باب سرنوشت خود را فاش سازد، به‌آسانی این واقعیت دیده می‌شود که پس از اندام سخن‌گویی این دست است که انسان به‌وسیله‌ی آن، همه‌ی اعضای بدن را به کار می‌اندازد و خود را نشان می‌دهد. دست سازنده‌ی جاندار سعادت اوست، اندام مؤثر خود اجرایی می‌باشد که به‌عنوان روح سرزنده حاضر است» (نواک، ۱۴۰۱: ۲۱). آدونیس در چندین شعر به نقش سازنده‌ی بازوان -مجاز از دست - ذکر جز و اراده‌ی کل - و کار آنان در راستای ایجاد تحول در زمانه و سرزمین خویش اشاره می‌کند: «یا عَمَلُ/ یا واضعاً حدودها/ یا مشرعاً بنودها/ قل نحنُ نحنُ العمل/ نحيا له ونُجَبِّلُ وقل علی فؤوسنا/ ينتظم المكان/ وقل علی زنودنا/ یتدیء الزمان»^{۴۴} (آدونیس، ۱۹۸۸: ۳۷) واژه‌ی «تبر/ فووس» در این بخش از شعر قابل توجه است؛ تبر می‌تواند نماد باروری، بذرافشانی باشد که در آئین‌های فصول، اعلام جنگ‌ها و خشکسالی، حضور دارد. این وسیله شکافنده‌ی زمین، نماد رسوخ معنوی و وسیله‌ی رهایی، نماد خشم و نابودی گرایش‌های شوم، نوعی میانجی برای نزدیک‌کردن دو خانواده مختلف به هم، کسب قدرت تشخیص، تمیز و تفاوت‌گذاری است. در روانشناسی، تبر، علامت مداخله‌ی محیط اجتماعی در وجدان فردی است، امری انعکاسی و نشانه‌ی لزوم مداخله‌ی بیرون در آفرینش یک فرد است (شوالیه و گربران، ۱۳۸۴: ۲ / ۳۱۴-۳۱۷). بنابراین تبر در مجاورت واژه‌های بازو، کار و آغاز زمان کارکردی چندوجهی یافته و می‌توان خوانش‌های متفاوتی

از آن داشت که ایجاد تحول، فصل مشترک تمام آنهاست. در شعر دیگری آورده است: «شد يا ثائر يا عاصف، زندك/ فالأعالي تشتهي، تعشق بندك/ ما هو العالم بعدك؟»^{۴۵} (آدونيس، ۱۹۸۸: ۳۸) «زندك المتعب يجري نهراً، يرفع بيتاً/.../ زند، يا متعب يا خالق، من أين أتيت؟»^{۴۶} (همان: ۴۱). بدین گونه است که انسان انقلابی و تحول‌خواه، آستین همت را بالا می‌زند و با فعل و عمل خود، در زمین و سرزمین خویش، آن‌گونه کشت می‌کند که انتظار برداشت دارد و این‌گونه آغازگر دورانی تازه می‌شود.

انسان تاریخ‌ساز، آینده‌ای عاری از خشونت و اندیشه‌ی انقلابی

سوسیالیسم علمی موجودات انسانی فعال را در مرکز فرایند تاریخی قرار می‌دهد و بدین‌گونه انسان‌مداری عمیق‌ترین معنای آن است. انسان‌ها به‌مثابه‌ی مولد، تاریخ خودشان را به‌وجود آورده‌اند (نواک، ۱۴۰۱: ۱۵۴). آدونیس انسان تاریخ‌ساز را این‌گونه خطاب می‌کند: «وسع الدنيا إذا شئت/ وإن شئت اختصرها/ جُمع التاريخ عندك/ لك غنيّة حياتي/ لك ربيت على الثورة ذاتي/.../ يولد التاريخ في شمعة صدر/ في انتفاضة»^{۴۷} (آدونيس، ۱۹۸۸: ۳۸-۳۹) و از قول تاریخ در انکار فرورفته‌اش می‌گوید: «قال لي تاريخي الغارِس في الرفض جذوره/ كلما غبت عن العالم أدركت حضوره»^{۴۸} (همان: ۱۰) این دیدگاه درست بر خلاف دیدگاه ایده‌آلیسم آلمانی است که تاریخ را انسان‌ساز می‌داند.

هواداران جنبش سوسیالیست علمی اومانيستی به این مطلب متعهد هستند که آینده‌ای را تدارک ببینند که در آن مناسبات انسانی از هر نوع خشونتی مبرا باشد. (نواک، ۱۴۰۱: ۱۵۶)؛ آدونیس جلوه‌هایی از این خشونت را این‌گونه توصیف می‌کند: «في بلادي تمشي أمامي حفرة/ صنعت من دم وعسف ومكر/ في بلادی تبنى السماء بالشعره/ و تهد الدنيا بلطمة ظفر...»^{۴۹} (آدونيس، ۱۹۸۸: ۱۲)؛ «وفي أرضنا ملل يُبدع المقابر/ وينثرها، عبر أيامنا أنيناً وعبر خطانا، مجازر/ هنا الحقد رگز راياته/ وشرعها قمة وطريقا/ يحط على توقنا صقيعاً/ ويضرمُ في حبنا حريقاً / للحقد في شعبنا بلاد وشعبُ/ له ساحة واصطحاب وحرب/ يوسخ أجواءنا /ويحفر أبناءنا/ كهوف ضلال وقبح / ويصفع في وجههم كل نجم/ ويخنق في جفنه كل صبح»^{۵۰} (همان: ۲۴)

این جنبش مدعی است که اگر جامعه انسانی را شکل می‌دهد، انسانیت نیز می‌تواند جامعه را مجدداً از طریق کوشش‌های جمعی شکل دهد. قدمت این مفهوم به زمان یونانی‌ها می‌رسد و الهام‌بخش بسیاری از جنبش‌های اصلاحی و انقلابی در دنیای غرب معاصر با آنان بوده است (نواک، ۱۴۰۱: ۱۵۰). آدونیس در پی انقلابی است برای نوسازی انسان‌ها، بازآفرینی زندگی و خلق

جهانی بهتر؛ وی در این شعر با تأکید بر ضمائر جمع، به کوشش جمعی در راستای ایجاد تحول در جامعه و سرزمین او، گسستن بندهای بردگی و تسلیم در برابر وضعیت موجود اشاره می‌کند: «ألا ثورة في الصميم تنشئنا من جديد وتمحق فينا هوان العبيد؟/.../ ألا ثورة، ثورة في الصميم تبذل من أول حياة الغد المقبل؟ و تفتح اجفان ابنائنا على الزمن الاجمل/ على العالم الافضل/.../ وتفرح في أرضنا الينابيع يفرح فيها الشجر/ فنحن ثراها ونحن شذاها/ ونحن تفتحها المنتظر...»^{۵۱} (آدونیس، ۱۹۸۸: ۲۸)؛ جنبشی که از درون تک‌تک افراد آغاز می‌شود و با وحدت جمعی بر ویرانه‌های گذشته، جهان جدیدی را می‌سازد: «وفیها دم ثائر/ یُعمر دنیا ویهدم دنیا علی کبره تستقیق الحیاة/ وفی دفعه تتعالی وتحیا/ بلی فی بلادی لكل الزمان لكل المصیر اکتناه/ نشرع فیہ النفوس دروباً وألویة وبنودا.../ ویلقى الزمان الجدید طریقة»^{۵۲} (همان: ۲۹-۳۱)

نتیجه‌گیری

انسان در مجموعه شعر «اوراق في الريح» به صورت آگاهانه از جایگاه مهمی برخوردار است. بر آزادی، اختیار و عقل‌گرایی انسان به عنوان یک آفرینش‌گر تاریخ‌ساز بسیار تأکید شده است؛ به نحوی که به مدد خلاقیت و نوآوری می‌تواند انقلاب کند و بسان ققنوس از خاکستر دیروز سرزمین و سرنوشت خود برخیزد و فردایی روشن و شایسته را بسازد. به عبارتی انسان در سپهر شعر و اندیشه‌ی آدونیس به مرحله‌ای از هستی خویش می‌رسد که می‌توان گفت تبدیل به اسطوره‌ای نو شده است. اندیشه‌های فلسفی آدونیس به شکلی هوشمندانه، با استفاده از پیوستگی و هم‌نشینی زبان‌شناختی واژه‌ها و مضامینی مانند سرزمین، کار، کودک، فردا و آینده، مرگ، زندگی، هوش و خرد، انقلاب، ظلم و ستم و رهایی از پوچی نمود یافته است.

او با نگرش اومانیزم سوسیالیستی در قالب تلفیق ارزش‌های انسانی و اهداف اجتماعی و استعانت از نمادهای اسطوره‌ای همچون خورشید، تموز و ققنوس، از شعر به عنوان بستری برای نقد اجتماعی و سیاسی، اعتراض به ساختارهای موجود با اشاره به جنگ‌ها و ظلم‌هایی که در جوامع عربی رخ می‌دهد، بهره‌برده و از زبان به عنوان ابزاری برای آگاهی‌بخشی، گشودن درهای تفکر و ایجاد تغییر و تحولات اجتماعی و ساخت جهانی بهتر، استفاده می‌کند و بر نقش نسل جدید و نیروی کار در ایجاد تغییرات مثبت و سازنده و ساخت جامعه‌ی آرمانی عاری از بی‌عدالتی و خشونت که از هسته‌های اصلی آرمان‌گرایی سوسیالیستی هستند، تأکید می‌کند. همچنین با توجه به همزمانی سرایش این مجموعه با دوران بحرانی لبنان در نتیجه‌ی تنش‌های سیاسی مذهبی، تهدید جنگ داخلی و دخالت نظامی آمریکا، افزون بر جنبه‌های هنری، بازتاب‌دهنده نگرش اجتماعی و

سیاسی او فراتر از چارچوب‌های ادبیات سنتی است. در این مجموعه می‌توان ارتباط متقابل تحولات ادبی (هم ساختاری و هم معنایی) با تحولات سیاسی اجتماعی را نیز مشاهده نمود.

پی‌نوشت‌ها

۱- مجله شعر- چاپ لبنان- شماره ۵، ۱۹۵۸: ۱۰۹-۹۲

2-Existentialism

3-Existence

4-Essence

5-Humanism

6-Socialism

۷- هر حر في در سرود من/ گل انسان جدیدی است/ که از تو و از خورشید کهنه جان می‌گیرد/ و با حقیقت تغذیه می‌شود.

8-New Humanism

۹- در سرزمین من، خورشید روشنایی‌بخش/ به‌سان گناه طلوع می‌کند

۱۰- جهان را با بی‌مرزی‌اش می‌خواهم/ می‌دانم و یقین دارم که آینده/ راز زندگی‌ام است/ در تو بزرگترین آثارم را می‌آفرینم/ تاریک‌ترین اسرارم را فاش می‌کنم

۱۱- این نسل آمده بعد از من چونان زمزمه‌ی اشیا هستند/ همه‌ی ترانه‌هایم را وقف این نسل کردم/ هنوز به دنیا نیامده/ اما این اوست که در اعماق وطن می‌تپد/ این اوست که جامه‌ی تعفن را می‌سوزاند/ و هموست که در سد دیروز نقب می‌زند/ با دست خورشید/ همان نسل آمده بعد از من که چون آب است مثل زمزمه‌ی اشیا

۱۲- با من بیا پلک‌ها بر روی آرزو بسته می‌شوند/ و می‌شود هر آنچه که نیست...

۱۳- این همان کشت اوست/ که در چشم‌هایش می‌روید و قد می‌کشد/ انگار بالهایی هستند و بالبال می‌زنند/ و در فردایی کنار دانه‌ای می‌چرخد/ آسمان برایش پیشانی و قامت و جامه است/ این کشت اوست/ محل سکونت خود را در آن به تصویر کشیده/ ملت و وطن خود را در آن تصویر کرده

۱۴- از افقی ماجراجو/ شعله‌ی آتش آن را حس می‌کنم- کارتاژ زمان‌ها.../ می‌گویند به نام فردای جدیدش، به نام رستاخیزش/ می‌سوزد/ خورشید و افق حاصل اویند

۱۵- از افق ماجراجو/ اجازه بده ببویم آن آتش سترگ را/ شاید تصویرها را در آن نشانه‌ای باشد/ و شاید کارتاژ در آن دیده شود.../ بگذار خواب ببینم ای ققنوس برای بار آخر

۱۶- در فردایی دیگر شکل جدیدش را خواهم دید/ در قالب قهرمانی که دوستش دارد/ و در فردایی دیگر او را ترانه‌ای غمگین و شاد کننده می‌شنوم/ ای ققنوس آن لحظه، لحظه بازگشت توست

۱۷- کودکان سرزمین شمع‌های روشنی هستند/ کودکان سرزمینم ما را می‌خوانند/ با ترانه‌های کودکانه‌شان/ می‌خوانند: در سرزمین ما انقلابی است/ از ابتدای زندگی فردایی که می‌آید می‌دمد/ و چشم‌هایمان را/ بر زمانی زیباتر باز می‌کند

- ۱۸- بنگر به آوار و خاکستر و تاریکی/ به خدا در قنداقش/ خدایی که در روزهایمان پوشیده است/ آتش‌ها و غصه‌ها و دیوارها/ او را می‌پوشانند و نمی‌بینند
- ۱۹- در کدام خدای جدید/ بدن‌هایمان برمی‌خیزد

20- Externalization

- ۲۱- هرگز در ملت ما جای خالی باقی نماند/ در سرزمینمان جای خالی نماند/ و در سرزمینم سرزمین بیهودگی/ بیهودگی می‌میرد
- ۲۲- می‌خوانند: در سرزمینمان/ کسانی که منحرف می‌کنند و منحرف شده‌اند می‌میرند/ پوچی می‌میرد
- ۲۳- آری من در سرزمینم/ یک انقلابم/ شکوفه‌هایش روشن و توفانش غوغا می‌کند
- ۲۴- آری/ در سرزمین من/ برای هر زمان برای هر راهی که برگزیده ایم/ با این که مهیب نشانش دادند/ و برای مردم خدایی شدند برای زندگی
- اگرچه انکارش کردند/ روزهایمان را با محبت لبریز خواهیم کرد/ جان‌ها را چون راه و لشگر و پرچم می‌افزایم/ و قرار میدهیم/ از غرورمان زبانه‌ای سوزان/ و از عشقمان سوخت/ حقیقت بر فریاد ژرفش/ چشم می‌گشاید/ و زمان راه جدیدش را می‌یابد
- ۲۵- با من راه بیا/ روی زمین یقین و اشتیاق چال می‌شود/ با من راه بیا تا به روی این بن بست/ دری و کتابی باز کنیم...

26- Vissarion Belinsky

- ۲۷- در این سپیده‌دم، برانگیختگی‌هایم را گرد آوردم/ و با آنها برای ملت یک عید برپا کردم/ تا بعد از من سپیده‌دم یک رسم و سنت باشد
- ۲۸- گام بر می‌دارم در مسیری که/ خدا را/ به پرده‌های آویخته می‌رساند/ شاید که بتوانم تغییرش دهم
- ۲۹- اسم من تجدد است بانو/ اسم من فرداست/ فردایی که نزدیک می‌شود، فردایی که دور می‌شود/ ... / و من هنوز شاعری هستم با توان خودم
- ۳۰- مصاحبه ارکوت توکمن ERKUT TOKMAN شاعر و مترجم و روزنامه‌نگار اهل ترکیه (مجله وارلیق سپتامبر ۲۰۱۶)
- ۳۱- ققنوسی و حریق با تو آغاز می‌شود/ پس بگذار شقایق آغاز شود و زندگی آغاز شود/ ... / آتش‌های ما شعله‌هایی وحشی‌اند تا قهرمان در ما زاده شود/ شهر جدیدی/ آرامشی/ آتش‌های ما با مرز پنهان در ریشه‌هایمان را وسعت می‌بخشد/ جهان می‌سوزد تا جهانی شود مثل اسم تو- خاکستر و نوآوری...
- ۳۲- در روزهای آینده‌ات/ قراری است که آشکار نمی‌شود/ و در آن تو را دختر بچه‌ای ست/ که سالیان را چون پستانی می‌مکد و دست چپش را عاشقانه برایت بلند می‌کند/ تو اما نگرانِ دستِ برآورده‌ای/ که هستی را گرد خود آورده است/ آنجا قصه‌ی کامل نشده‌ای داری/ قصه‌ی آینده...
- ۳۳- سرزمینم زنی است از تب/ پلی ست برای لذت‌هایی که دزدان دریایی از آن عبور می‌کنند...
- ۳۴- محل سکونت خود را در آن به تصویر کشیده/ ملت و وطن خود را در آن تصویر کرده/ مزرعه‌های خیش زده‌اش آماده‌ی کشت‌اند/ برای او برای همه‌ی ملتش که سرباز شده‌اند/ در پیشرفت‌ش نسل‌های جاودان و خانه و آتش و اجاقش را می‌بیند...

۳۵- بگذار ما/ آستین آرزو را/ برای کار بالا بزنیم... پرده از جان‌هایمان برداریم/ وسعت یابیم و پیشرفت کنیم/ و زندگی را در آن گسترش دهیم...

36-Spiritual Intelligence

37-Critical existential thinking

38-Representing personal concept

39-Transcendental awareness

40-Developing vigilance state

۴۱- آری در سرزمین انسان‌های خلاق و نوآوری هستند/ پرتلاش چون افقهای گسترده‌اش/... بله در سرزمین من نوآورانی‌اند که با تپش رگ‌های خود آبادش کرده‌اند/ تیرگی، ناامیدی و ناامیدان را با پلک‌هایشان زدودند...

۴۲- برای کار، آستین آرزو را بالا زد و رفت/ تا در بازویش افق را بکارد/ در وجودش/ کارگاه و کارخانه‌اش را/ مزرعه و باغش را آباد می‌کند

۴۳- ای بازوی بالازده شده/ ای انقلاب سرزمین ما/ که در زندگی ما منفجر می‌شوی/ ای رگ جاری/ که شفق در آن غرق می‌شود/ آراسته شده با آرمان‌ها (رویاهای)/ آکنده از درد و خون سوخته/ بر ساعد بالا رفته/ غنچه وار/ ای بازوی بالا زده/ ای انقلاب سرزمینمان که در زندگی ما منفجر می‌شوی/ تو برای ما نوآوری (تجدد ما) هستی/ و غرور و عصیان/... زمین آرزو را برای ما بیافرین/ زمین کار را...

۴۴- ای کار/ ای که برای سرزمینم حد و مرز گذاشته‌ای/ و پرچم‌هایش را برافراشته‌ای/ و قوانینش را وضع کرده‌ای بگو ما/ ما کار هستیم/ برای او زنده می‌مانیم و کوه می‌شویم/ و بگو بر تبرهایمان/ جایی آماده می‌شود و بگو زمان/ از بازوهای ما/ شروع می‌شود

۴۵- انقلابی/ بازوانت را بفشار/ ای انقلابی ای توفان/ بلندها خواهان بیرق‌های تو هستند/ عاشق بندهای تو/ دنیا بعد از تو چیست؟

۴۶- بازوان خسته‌ات نه‌ری جاری می‌کند و خانه‌ای برپا/ و در چراغ رنگ پریده‌ی مان روغن می‌چکاند.../ بازو، ای خسته، ای آفریننده، از کجا آمده‌ای؟

۴۷- دنیا را گسترش بده اگر خواستی/ و اگر خواستی مختصرش کن/ که تاریخ نزد تو گردآوری شده است/ زندگی‌ام را برای تو سرودم/ وجودم را به خاطر تو با انقلاب پروردم/... تاریخ زاده می‌شود/ در سینه‌های سپر شده در انتفاضه

۴۸- تاریخم که ریشه‌اش را در انکار فرو کرده به من گفت: هرچه از جهان دور شوی بیشتر حضورش را درک می‌کنی

۴۹- در سرزمین من حفره‌ای/ از خون و ظلم و فریب، جلویم راه می‌رود/ در سرزمین من آسمان با تار مویی بنا شده/ و دنیا با یک ناخنک ویران می‌شود.

۵۰- در سرزمین ما اندوهی ست که/ گورستان‌ها را می‌آفریند/ و از طریق روزها مان چون ناله می‌پراکند/ و به واسطه ی قدمهایمان چون کشتارگاه/ اینجا نفرت و کینه توزی پرچم‌هایش را استوار کرده/ و آن را چون قله‌ای و راهی فرا رویمان می‌نهد/ بر آرزویمان تکه یخی می‌گذارد/ و در عشق ما آتش می‌افروزد/ نفرت میان ملت ما/ سرزمین‌ها و شهروندانی دارد/ میدانی و خشمی و جنگی دارد/ که هوایمان را آلوده می‌سازد/ برای فرزندانمان/ غارهایی از گمراهی و پلستی کنده است/ و به هر ستاره در صورت‌هایشان سیلی می‌زند/ و هر صبحی را در پلک‌هایشان خفه می‌کند

۵۱- آیا انقلابی هست از نو بسازدمان/ و در ما میل بردگی را از بین برد؟/ آیا انقلابی در وجودمان هست تا زندگی آینده را / از نو بیافریند و چشم فرزندانمان را/ بر زمانی زیبا بگشاید/ به دنیایی بهتر یا انقلابی هست انقلابی نوآور؟.../ در سرزمین ما چشمه ها هم شاد می شوند/ درخت آنجا شاد می شود/ پس ما خاک و رایحه آنیم و ما شکفتن موعود آن هستیم

۵۲- خون انقلابیست که/ دنیایی را می سازد و دنیایی را نابود می کند/ زندگی با غرورش بیدار می شود/ و درغلیانش بالا می رود و جان می گیرد/ آری/ در سرزمین من/ برای هر زمان برای هر سرنوشتی که برگزیده ایم/ جان ها را چون راه و لشکر و پرچم می افزایم/ و زمان راه جدیدش را می یابد.

منابع و مأخذ

آشوری، داریوش، (۱۳۹۲). *شعرواندیشه*، ویرایش سوم، چاپ هفتم، تهران: مرکز آدونیس، (۱۹۸۸). *أوراق في الريح (۱۹۶۰-۱۹۵۵)*، بیروت: منشورات دارالآداب آدونیس، (۱۳۹۵). *برگ های در باد*. ترجمه محبوبه افشاری. تهران: نیماژ أبوعلی، رجاء و عزیزی مراد، قاسم، (۲۰۲۲). «البنية الشعرية ومقاربة الخطیئة وفق قراءة جديدة للنظرية الشكلیة قصيدة "حوار" لأدونیس نموذجاً»، *بحوث في اللغة العربية*، ۱۴ (۲۷): ۵۷-۶۸.

<https://doi.org/10.22108/rall.2021.127009.1349>

برگنسی، کاظم، (۱۳۷۷). *ترانه های مهیار دمشق*. تهران: کارنامه. پوینده، محمدجعفر، (۱۳۹۲). *درآمدی بر جامعه شناسی ادبیات* (گزیده و ترجمه). چاپ سوم. اصفهان: نقش جهان.

حاجی زاده، محمد، (۱۳۸۴). *فرهنگ تفسیری ایسم ها*. تهران: جامه دران. داد، سیما، (۱۳۹۲). *فرهنگ اصطلاحات ادبی*. چاپ ششم. تهران: مروارید. دیویس، تونی. (بی تا). اومانیس. ترجمه عباس مخبر. نشر مرکز. <https://reader.taaghche.com/lib> شفیع کدکنی، محمدرضا، (۱۳۹۳). *شعر معاصر عرب*، تهران: سخن. شوالیه، ژان و گبران، آلن، (۱۳۸۴). *فرهنگ نمادها*، ترجمه: سودابه فضایی. چاپ دوم. تهران: انتشارات جیحون. عرب، عباس، (۱۳۸۳). *آدونیس (در عرصه شعر و نقد معاصر عرب)*، مشهد: دانشگاه فردوسی. عسگری، ناصر و حمیدی زاده، علی و عابدی، رضا، (۱۳۹۵). «نقش میانجی خلاقیت، نوآوری و سلامت روانی در تأثیر هوش معنوی بر عملکرد فردی کارکنان». *مدیریت دولتی*، ۸ (۳): ۵۵۲-۵۳۳.

<https://doi.org/10.22059/jjipa.2016.60767>

عفاش، رشا غسان، (۲۰۲۴). «الرموز الأسطورية في شعر أدونيس»، *المجلة العربية للعلوم الإنسانية والاجتماعية*، (۲۴): ۱-۲۶.

<https://doi.org/10.59735/arabjhs.vi24.536>

فرزاد، عبدالحسین، (۱۳۸۸) *من از آینده می آیم: گزیده اشعار آدونیس*، تهران: مروارید.

فرغلي، أحمد إسماعيل عبد الرحمن، (۲۰۱۹). «تحولات القصيدة في شعر أدونيس الكتاب أمس المكان الآن نموذجاً»، مجلة القراءة والمعرفة، ۱۹ (۲۱۳): ۳۱۸-۳۰۱. DOI: 10.21608/mrk.2019.99965

مور، تامس، (۱۳۸۷). آلمان شهر؛ يوتوپيا. ترجمه: داريوش آشوري، نادر افشار نادري. چاپ سوم. تهران: خوارزمي.

نجفي، ابوالحسن، (۱۳۹۵). مباني زبان‌شناسي و کاربرد آن در زبان فارسي، تهران: نيلوفر.

نجفي حاجي‌پور، مهران، نظري، علي و ميرزايي الحسيني، سيد محمود. (۱۳۹۷). «بررسي مؤلفه‌هاي سبك‌ساز در شعر تحولات العاشق آدونيس». ادب عربي، ۱۰ (۱): ۵۴-۳۷.

<https://doi.org/10.22059/jalit.2018.211434.611503>

نواک، جرج، (۱۴۰۱). اومانيسم و سوسياليسم، ترجمه: پرويز بابايي. چاپ دوم. تهران: روزآمد.

وبر، مارکس، (۱۳۹۳). سوسياليسم. ترجمه: حسام حسين‌زاده. قم: فردا.

يول، جرج، (۱۳۹۵). کاربردشناسي زبان. ترجمه: عموزاده مهديرجي و منوچهر توانگر. تهران: سمت.

Oxford Advanced Learners Dictionary. (2009). 7th edition, 4th printing,

دراسة ملامح الإنسانية الاشتراكية في ديوان "أوراق في الريح" لأدونيس

مينا مهرآفرين^١

على صفائي سنكري^٢

الملخص

يُعدّ أدونيس، من بين الشعراء العرب، الشاعر الوحيد الذي لجأ إلى التمرد اللغوي بأسلوب دقيق وقوي في آن واحد. في هذا الانتهاك للتقاليد تتجاوز وظيفة الشعر حدود الفن والجمال حيث تصبح الرسالة أهم من الكلمات المنطوقة؛ ويعلو البُعد الاجتماعي على الشكل اللغوي. وفقاً لمعايير نقد أدونيس كما هو الحال عند الحداثيين الآخرين، يُنظر إلى الشعر على أنه بناء للكلمة، وتمثيل لخلق عالم جديد من خلال الكلمات، مع التركيز على مفردات محورية مثل: (الطفل/ الجيل/ الإنسان، الأرض/ الوطن، الغد/ المستقبل، العمل/ الثورة) في مجموعة «أوراق في الريح». فقرابة هذه المفردات من بعضها البعض ومن الرموز الاستعارية والأسطورية مثل الشمس والعنقاء وتموز تستحضر مفاهيم إنسانية اشتراكية تشمل الأفكار التغييرية والثورية، والالتزام الاجتماعي، المجتمع المثالي، والمستقبل الخالي من العنف مع التأكيد على القيم والكرامة الإنسانية. تهدف هذه الدراسة بالاعتماد على المنهج الوصفي - التحليلي إلى فهم أفضل ونقد أدقّ لأشعار هذه المجموعة وكشف مظاهر الفكر الإيديولوجي للشاعر بما يسهم في الدراسات المستقبلية حول رؤيته الأدبية والفكرية. تمثل الإنسانية الاشتراكية عند أدونيس في هذه المجموعة رؤية ديمقراطية وأخلاقية تسعى لتحقيق المساواة الاجتماعية ومكافحة الظلم والطغيان وإحداث تحوّل في الأمة والوطن من خلال التركيز على دور الجيل القادم وقوة العمل في تحقيق التغيير والتحرر من التقاليد القديمة. ومن خلال الاستفادة من الفلسفة ولغة الشعر ضمن بناء مبتكر يسعى أدونيس إلى تقديم تصور جديد للإنسان والعالم. بناءً عليه، وبالنظر إلى تزامن زمن تأليف هذه المجموعة مع الأزمات اللبنانية والتحوّلات الإقليمية يمكن ملاحظة العلاقة المتبادلة بين التحوّلات الأدبية (البنائية والدلالية) والتحوّلات السياسية والاجتماعية في هذه المجموعة.

الكلمات الدلالية: أدونيس، أوراق في الريح، الإنسانية الاشتراكية، الدلالة، الرمز.

^١ طالبة دكتوراه في قسم اللغة الفارسية وآدابها، جامعة جيلان، رشت، إيران.

^٢ أستاذ في قسم اللغة الفارسية وآدابها، جامعة جيلان، رشت، إيران.